
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Κοινωνικοί Θεσμοί

1. Ορισμοί και Χαρακτηριστικά των Κοινωνικών Θεσμών Διαδικασία θεσμοποίησης

1.1. Ορισμοί

Ερώτηση πολλαπλής επιλογής

Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στις σωστές απαντήσεις:

Στην Ελλάδα σήμερα θεσμοί είναι:

α) Η προίκα	ε) Η βαφή των αβγών το Πάσχα
β) Το χριστουγεννιάτικο δέντρο	στ) Το πανηγύρι του χωριού
γ) Η εκκλησία	ζ) Το πανεπιστήμιο
δ) Ο στρατός	η) Η αστυνομία

Ερώτηση συμπλήρωσης

Να συμπληρώσετε τα κενά στις παρακάτω προτάσεις.

- Ο Πάρσονς προσδιορίζει τον κοινωνικό θεσμό ως ένα
..... ανάμεσα στις κοινωνικές θέσεις με βάση την εσωτερίκευση
κοινωνικών από τα άτομα φορείς των και τη
συμμόρφωσή τους προς αυτές με τρόπο που να ικανοποιεί ένα κοινωνικό
σύνολο. Το σύμπλεγμα αυτό των σχέσεων αποκτά στρατηγική σημασία για
τη συγκρότηση του κοινωνικού συστήματος, καθώς εξυπηρετεί τις παρακάτω
λειτουργίες του:

- α) τη
β) την
γ) την και
δ)

Ερώτηση σύντομης απάντησης

Να δώσετε τον ορισμό του κοινωνικού θεσμού.

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Να αναφέρετε πως ορίζεται η έννοια του θεσμού στο πλαίσιο της λειτουργικής θεώρησης και να δώσετε ένα παράδειγμα.
2. Να αναλύσετε την έννοια του θεσμού όπως προσδιορίστηκε από τον Πάρσονς.
3. Να επισημάνετε τα κυριότερα σημεία προσέγγισης των θεσμών σύμφωνα με την Μαρξιστική θεώρηση.

1.2. Χαρακτηριστικά

Ερωτήσεις του τύπου «σωστό – λάθος» και σύντομης απάντησης

A. Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες, σημειώνοντας X στο αντίστοιχο πλαίσιο.

	Σωστό	Λάθος
α) Οι κοινωνικοί θεσμοί προσδιορίζονται κυρίως από τις ατομικές συνθήκες.	☐	☐
β) Οι θεσμοί εκφράζουν και προσπαθούν να διατηρήσουν και να αναπαράγουν μια συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα.	☐	☐
γ) Η τυποποίηση των ανθρώπινων σχέσεων και δραστηριοτήτων πραγματοποιείται μόνο με τους τυπικούς νόμους.	☐	☐

B. Να αποκαταστήσετε την ορθότητα των προτάσεων που θεωρήσατε λανθασμένες και να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Να προσδιορίσετε τον κοινωνικό χαρακτήρα των θεσμών.
2. Να καταδείξετε με συγκεκριμένα στοιχεία τη σχετική σταθερότητα των θεσμών μέσα στο χρόνο.
3. Να προσδιορίσετε τους τρόπους με τους οποίους επιτυγχάνεται η τυποποίηση των θεσμών.

1.3. Διαδικασία Θεσμοποίησης

Ερωτήσεις διαζευκτικής απάντησης ή του τύπου «σωστό – λάθος»

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες, σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο πλαίσιο. Στη συνέχεια, κάθε πρόταση που θεωρήσατε Λανθασμένη, να την αναδιατυπώσετε στη διάστικτη κενή γραμμή, ώστε να γίνει σωστή.

Σωστό Λάθος

α) Η θεσμοποίηση είναι μια απλή και σύντομη διαδικασία δημιουργίας κοινωνικών θεσμών.
.....
.....	☐	☐
β) Η παγίωση ενός νέου θεσμού στηρίζεται στην επανάληψη και τυποποίηση σχέσεων και ενεργειών.
.....
.....	☐	☐
γ) Θεσμοποίηση είναι η επικύρωση της δημιουργίας ενός θεσμού, με τυπική πράξη.
.....
.....	☐	☐
δ) Ένας κοινωνικός θεσμός λειτουργεί μόνο σε ένα επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης.
.....
.....	☐	☐

ε) Ο ίδιος κοινωνικός θεσμός επιτελεί ταυτόχρονα πολλές λειτουργίες.

.....
.....

Ερώτηση επιλογής και κατάταξης

Να κατατάξετε τις παρακάτω δραστηριότητες σε θεσμοποιημένες και θεσμοθετημένες.

Η υιοθεσία, η χορωδία του χωριού, το Κρατικό Θέατρο, το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, η ομάδα παραδοσιακών χορών του χωριού, το πανηγύρι, η Τράπεζα της Ελλάδος, ο αθλητικός όμιλος του χωριού

Θεσμοποιημένη	Θεσμοθετημένη

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. α) Να ορίσετε τον όρο θεσμοποίηση.
β) Να δώσετε ένα δικό σας παράδειγμα για να εξηγήσετε τη δημιουργία ενός θεσμού μέσω της διαδικασίας της θεσμοποίησης.
2. Να εξηγήσετε τη διαδικασία της θεσμοθέτησης.
3. Να προσδιορίσετε τη σχέση της έννοιας του κοινωνικού θεσμού με τις έννοιες των κοινωνικών θέσεων και των κοινωνικών ρόλων.
4. Να επισημάνετε τις διαφορές μεταξύ θεσμοποίησης και θεσμοθέτησης αφού μελετήσετε προσεκτικά τις πληροφορίες που περιέχει, σχετικά με αυτές, το βιβλίο σας ή η παρακάτω πηγή:

Πηγή

Κοινωνικός θεσμός

Κοινωνικός θεσμός είναι ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ «κοινωνικών ρόλων», ένα σταθερό σύνολο ενεργειών οι οποίες προσδιορίζονται κοινωνικά και όχι ατομικά. Κάθε θεσμός αποτελεί ένα σύνολο από τυποποιημένους τρόπους ατομικής και ομαδικής δράσης που το σύνολο τους θεωρεί σημαντικούς (...)

Ο θεσμός γεννιέται με τη σταθερή και ομοιόμορφη επανάληψη μιας κοινωνικά παραδεκτής ατομικής ή ομαδικής δράσης και με μετατροπή της δράσης σε υποχρεωτική. Όταν η υποχρέωση δημιουργείται μέσα από την παραπάνω επανάληψη, αναφερόμαστε στη θεσμοποίηση μιας ατομικής ή ομαδικής δράσης. Με την έννοια αυτή τα έθιμα μπορούν να εξελιχτούν σε θεσμό εφόσον έχουν τα χαρακτηριστικά της σταθερότητας, της ομοιομορφίας, της επανάληψης και της υποχρεωτικής δράσης.

Όταν ο υποχρεωτικός χαρακτήρας μιας ατομικής ή ομαδικής δράσης επιβεβαιώνεται ή δημιουργείται με μια τυπική πράξη, τότε αναφερόμαστε στη θεσμοθέτηση. Στις σύγχρονες κοινωνίες κύρια μορφή τυπικής πράξης θεσμοθέτησης είναι ο νόμος.

*Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, Επιμέλεια Β. Φύλιας, ΟΕΔΒ,
Αθήνα 1983, σ. 96*

2. Λειτουργίες και Μετασχηματισμοί των Κοινωνικών Θεσμών

2.1. Λειτουργίες

Ερώτηση ανάπτυξης

«Οι κοινωνικοί θεσμοί επιτελούν ταυτόχρονα πολλές λειτουργίες.»

Να αναπτύξετε ένα παράδειγμα έκδηλης λειτουργίας ενός θεσμού και ένα παράδειγμα συγκαλυμμένης ή άδηλης λειτουργίας του θεσμού.

2.2. Μετασχηματισμοί

Ερωτήσεις διαζευκτικής απάντησης ή του τύπου «σωστό – λάθος»

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες, σημειώνοντας X στο αντίστοιχο πλαίσιο. Στη συνέχεια, κάθε πρόταση που θεωρήσατε Λανθασμένη να την αναδιατυπώσετε στη διάστικτη κενή γραμμή, ώστε να γίνει σωστή.

Σωστό Λάθος

α) Βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής είναι η δημιουργία νέων πολυλειτουργικών θεσμών.
.....	☐	☐
β) Η οικογένεια αποτελεί κλασικό παράδειγμα μετασχηματισμού ενός κοινωνικού θεσμού.
.....	☐	☐
γ) Η οικογένεια είναι η πρώτη κοινωνική ομάδα στην οποία συμμετέχει ο άνθρωπος, ουσιαστικά από τη στιγμή της σύλληψής του.
.....	☐	☐
δ) Η οικογένεια ως θεσμός επιτελεί μόνο μία λειτουργία.
.....	☐	☐
ε) Καθώς η κοινωνική οργάνωση αλλάζει, αλλάζει και η μορφή της οικογένειας.
.....	☐	☐

στ) Νέοι, εξειδικευμένοι θεσμοί αναλαμβάνουν λειτουργίες τις οποίες παλαιότερα επιτελούσε η οικογένεια.

Ερώτηση αντιστοίχισης

Να αντιστοιχίσετε τα δεδομένα της στήλης Β προς τα δεδομένα της στήλης Α (κάποια δεδομένα της στήλης Β είναι περιττά).

A	B
1. Κοινωνικός μετασχηματισμός	α) ικανοποιεί διάφορες ανθρώπινες ανάγκες
2. Παγκοσμιοποίηση	β) είναι η κοινωνική αλλαγή
3. Πολυλειτουργικοί θεσμοί	γ) είναι η δημιουργία νέων θεσμών
	δ) χαρακτηρίζει τη σύγχρονη πραγματικότητα λόγω των εντόνων αλληλεπιδράσεων μεταξύ των σύγχρονων κοινωνιών
	ε) χαρακτηρίζονται οι νέοι θεσμοί οι οποίοι εξυπηρετούν το σύγχρονο τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας
	στ) χαρακτηρίζονται οι παλιοί θεσμοί οι οποίοι εκχωρούν κάποιες από τις δραστηριότητές τους σε νέους περισσότερο εξειδικευμένους θεσμούς

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Να εξηγήσετε πώς συνδέεται ο μετασχηματισμός της κοινωνικής πραγματικότητας, στη σύγχρονη εποχή, με τον μετασχηματισμό των κοινωνικών θεσμών.
2. Να περιγράψετε το μετασχηματισμό του θεσμού της οικογένειας.

3. Ο Θεσμός της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Ερωτήσεις συμπλήρωσης

Να συμπληρώσετε τα κενά στις παρακάτω προτάσεις:

1. Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας μετασχηματίστηκε πολλές φορές. Πολλοί μελετητές ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με αυτό. Γενικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η πρώτη λειτουργία την οποία φανερά επιτελεί ο θεσμός της εκπαίδευσης είναι η
2. Άλλη σημαντική λειτουργία της εκπαίδευσης είναι η «..... και».
3. Μία άλλη βασική λειτουργία του θεσμού της εκπαίδευσης είναι αυτή της των μαθητών.
4. Ακόμη μια λειτουργία του θεσμού της εκπαίδευσης η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί τόσο ως συγκαλυμμένη, όσο και ως ανεπίσημη, αφού δεν είναι δυνατόν να κατοχυρώνεται κάπου νομικά, επειδή έρχεται σε αντίθεση με τις διακηρύξεις για ισότητα ευκαιριών και ισότιμη αντιμετώπιση των μαθητών, είναι αυτή της των μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα.

Ερώτηση ανάπτυξης

Να προσδιορίσετε τις φανερές και άδηλες λειτουργίες του θεσμού της εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Προαιρετικές εργασίες για το σπίτι

Εργασία 1η

Πηγή 1

«Προίκα: Ένας θεσμός που καταργήθηκε.»

Η προίκα, που σύμφωνα με το πνεύμα του Νόμου, είναι ένα κεφάλαιο που δίνεται στον άνδρα για να ανακουφιστεί από τις οικονομικές υποχρεώσεις που έχει κατά τη διάρκεια του γάμου. Δίνεται από τους γονείς του κοριτσιού και είναι ανάλογη με την κοινωνική θέση του πατέρα του, την περιουσία του, τον αριθμό των παιδιών του, αλλά ακόμη είναι ανάλογη και με την κοινωνική θέση του μέλλοντος συζύγου της.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι η παροχή αυτή των γονιών του κοριτσιού προς τον άνδρα δεν ήταν μια ηθική τους υποχρέωση, μια 'βοήθεια' προς το κορίτσι για να ξεπεράσει τις πρώτες οικονομικές δυσκολίες του γάμου, αλλά ήταν μια καθαρά νομική υποχρέωσή τους. Είχε δηλαδή το κορίτσι το δικαίωμα να αξιώσει από τους γονείς του αυτή την παροχή δικαστικά! (...)

Ο λόγος της νομοθετικής αυτής πρόβλεψης θα πρέπει να αναζητηθεί στο γενικό πνεύμα του νομοθέτη που ήθελε τη γυναίκα ένα πλάσμα παθητικό, αδύνατο να διαχειρίζεται οικονομικά ζητήματα. Η γυναίκα διατηρούσε την κυριότητα, ενώ ο άνδρας είχε τη διοίκηση και την επικαρπία της προίκας χωρία να παίρνει υπόψη του την θέληση της γυναίκας. Ο νομοθέτης όμως προσπαθούσε μέσα στο πνεύμα της 'προστασίας' του αδύναμου πλάσματος, να την εξασφαλίσει από ένα σύζυγο 'κακής πίστης'. Έτσι η 'προίκα' επέστρεφε στη γυναίκα αν διαλυόταν ο γάμος ή αν κατά τη διάρκειά του ο σύζυγος έκανε κακή διαχείριση της προίκας.

Ο θεσμός αυτός πάντως, παρ' όλες τις τόσες 'μειωτικές' για την προσωπικότητα τόσο της γυναίκας όσο και του άνδρα συναλλαγές επιβίωσε στην Ελλάδα. Η Ελληνική Κοινωνία ανεξάρτητα από την ταξική της διάρθρωση επικροτούσε τη διατήρηση του 'θεσμού'. Ηθική υποχρέωση για 'προίκα' είχαν και οι αδελφοί των κοριτσιών. Η παράδοση ήθελε τα αγόρια να δουλεύουν για να προικίσουν την ή τις αδελφές τους ή ακόμη να ξενιτευτούν χάρη των αδελφών τους και μετά να φροντίσουν οι ίδιοι για τη δική τους ζωή(...)

Την τελευταία δεκαετία όμως και ίσως και πιο παλιά, οι κοινωνικές συνθήκες όλο και αλλάζουν. Η 'εικόνα' της γυναίκας αρχίζει να ξεφεύγει από την παραδοσιακή της μορφή, της 'μητέρας' 'συζύγου-νοικοκυράς'. Οι γονείς όλο και περισσότερο παύουν να βλέπουν το γάμο σαν μοναδικό 'αποκούμπι' των κοριτσιών τους. Ανησυχούν και ενδιαφέρονται να τακτοποιηθούν τα κορίτσια τους όπως και τα αγόρια τους σε μια δουλειά. Η κατάσταση αυτή διαμορφώνεται όχι μόνο στα αστικά κέντρα, αλλά και στις αγροτικές περιοχές (...). Έτσι ο νέος

Νόμος δεν έφερε κάποια κοινωνική ανατροπή στο θέμα αυτό, αλλά μάλλον συμβαδίζει με πνεύμα της εποχής. Στο νέο Νόμο δεν υπάρχουν διατάξεις που να προβλέπουν την 'προίκα', μια και ο άνδρας δεν έχει την αποκλειστική ευθύνη για την αντιμετώπιση των 'οικογενειακών αναγκών' που να δικαιολογεί τη συνεισφορά της γυναίκας στο γάμο με την 'προίκα'. Εξάλλου οι γονείς έχουν τη νομική υποχρέωση για τη διατροφή των παιδιών τους, υποχρέωση που δεν παύει με την ενηλικίωσή τους εφόσον αυτά έχουν ανάγκη ακόμα και αφορά και τα αγόρια και τα κορίτσια χωρίς διάκριση».

Τέσσα Δουλκέρη, Η συμμετοχή της Ελληνίδα στην οικογένεια και στην εργασία, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1986, σσ. 36-39.

Πηγή 2

«Η σταθερότητα και ο δεσμευτικός χαρακτήρας του θεσμού εξαρτώνται από τρεις προϋποθέσεις: ότι οι σκοποί του θεσμού εξακολουθούν να θεωρούνται ως σημαντικοί, ότι δεν έχει μειωθεί η αποτελεσματικότητα των παγιωμένων κοινωνικών σχέσεων, των τρόπων για την επίτευξη των σκοπών του θεσμού και τέλος, ότι οι σχέσεις καθαυτές θεωρούνται σύμφωνες με τις ισχύουσες κοινωνικές αξίες.

Όταν η αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών οδηγεί στην εξάλειψη μιας ή περισσότερων από τις προϋποθέσεις αυτές, τότε ο θεσμός δεν αποτελεί πια ικανοποιητική απάντηση στα κοινωνικά προβλήματα στα οποία αναφέρεται και τα οποία προσδιορίζονται στο εξής από τις καινούριες κοινωνικές συνθήκες (...) Αν οι σταθερές κοινωνικές σχέσεις από τις οποίες συνίσταται ο θεσμός, οι τρόποι ατομικής και συλλογικής ενέργειας και δραστηριότητας δεν είναι πια αποτελεσματικοί για την επίτευξη ενός ή περισσότερων από τους σκοπούς του θεσμού και αν αυτοί οι τρόποι ενέργεια και δραστηριότητας έπαυσαν να θεωρούνται σύμφωνοι με τις κοινωνικές αξίες, τότε ο θεσμός εισέρχεται σε μια περίοδο κρίσης, τότε αρχίζει η διαδικασία αλλαγής ή και της κατάργησής του.

Η αλλαγή του θεσμού μπορεί να συμβεί είτε στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων (που έπαψαν να θεωρούνται σύμφωνες με τις κοινωνικές αξίες οι οποίες άλλαξαν ή που έπαψαν να θεωρούνται αποτελεσματικές για την επίτευξη των σκοπών, οι οποίοι παραμένουν απαράλλακτοι) είτε στο επίπεδο των σκοπών, (που άλλαξαν ή που αλλοιώθηκαν) (...)

Όπως η γέννηση του θεσμού έτσι και η αλλαγή του μπορεί να γίνει με θεσμοποίηση (δηλαδή με τη σταδιακή επικράτηση των κοινωνικών

σχέσεων και νέων τρόπων ατομικής και ομαδικής δράσης, που αποκτούν υποχρεωτικό χαρακτήρα αντικαθιστώντας τους παλιούς) ή με θεσμοθέτηση (δηλαδή με την κατάργηση π.χ. ενός νόμου και την αντικατάστασή του με άλλον τέτοια είναι η περίπτωση της αναμόρφωσης του Οικογενειακού Δικαίου στη χώρα μας)».

Μουσουρού Λ., *Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου*, Επιμέλεια Β. Φύλιας, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1983, σσ. 103, 106

Αφού μελετήσετε τα κείμενα των πηγών 1 και 2 και με βάση τις κοινωνιολογικές σας γνώσεις, να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:

- α) Ποιες σημαντικές κοινωνικές ανάγκες κάλυπτε ο θεσμός της προίκας στην παραδοσιακή Ελληνική κοινωνία;
- β) Ποιες αλλαγές των κοινωνικών συνθηκών, τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα, επέβαλαν στο Νομοθέτη την κατάργηση του θεσμού της προίκας.
- γ) Γνωρίζετε αν στην Αρχαία Ελλάδα υπήρχε ο θεσμός της προίκας; (Να ανατρέξετε στις γνώσεις που αποκομίσατε από τη διδασκαλία του μαθήματος *ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ* στη Β' Λυκείου).

Εργασία 2η

Πηγή 3

«Η οικογένεια είναι ένας θεσμός που επιτελεί ταυτόχρονα πολλές λειτουργίες και έχει πολλούς σκοπούς. Η σημασία που έχουν για το κοινωνικό σύνολο οι λειτουργίες αυτές και η δυνατότητα επιτέλεσής τους στο πλαίσιο μας και της ίδιας κοινωνικής ομάδας εξηγούν γιατί η οικογένεια αποτελεί «καθολικό κοινωνικό φαινόμενο» – δηλαδή ο θεσμός της οικογένειας υπάρχει με παραλλαγές σ' όλες τις κοινωνίες.

Οι λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια εξαρτώνται από τη μορφή της κοινωνίας μέσα στην οποία αυτή υπάρχει. Έτσι στη γεωργική – αγροτική- παραδοσιακή κοινωνία η οικογένεια εξασφαλίζει τη βιολογική αναπαραγωγή: την εκπαίδευση και την κοινωνικοποίηση της νέας γενιάς, την οικονομική και την κοινωνική ένταξη των μελών της (αγάπη, στοργή, ασφάλεια κ.λπ.), την κάλυψη προνομιακών αναγκών των μελών της (φροντίδα των ασθενών και των αδυνάμων, των απόρων, των ηλικιωμένων κ.λπ.) τέλος στη γεωργική – αγροτική

κοινωνία, η οικογένεια λειτουργεί ως πλήρης οικονομική ομάδα (δηλαδή ως ομάδα παραγωγής και κατανάλωσης).

Στη βιομηχανική –αστική– σύγχρονη κοινωνία πολλές από τις λειτουργίες της παραδοσιακής οικογένειας έχουν εξασθενήσει, αλλοιωθεί ή αναληφθεί από άλλους εξειδικευμένους φορείς (νηπιαγωγεία, νοσοκομεία, γηροκομεία, συμβουλευτικές υπηρεσίες, ασφαλιστικά ταμεία, κ.λπ.). Στη σύγχρονη, εξάλλου κοινωνία η οικογένεια λειτουργεί ως ομάδα κατανάλωσης κατά κύριο λόγο και συνδέεται με την παραγωγή μέσω των οικονομικά ενεργών μελών της (δηλ. μέσω των μελών της που έχουν επαγγελματική απασχόληση).

Ο εκσυγχρονισμός μιας κοινωνίας, δηλαδή η μετάβασή της από τη γεωργική –αγροτική– παραδοσιακή μορφή στη βιομηχανική –αστική– σύγχρονη, επιβάλλει την προσαρμογή των θεσμών στη νέα μορφή.

Χωρίς τη προσαρμογή αυτή οι θεσμοί ξεπερνιούνται από την εξέλιξη, χάνουν την αποτελεσματικότητά τους και αχρηστεύονται. Η προσαρμογή αυτή συνίσταται από τη μια μεριά στη διαδικασία θεσμοποίησης, και από την άλλη, στη θεσμοθέτηση νέων τρόπων δράσης των ατόμων μιας ομάδας. Η πρόσφατη αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου στη χώρα μας ανταποκρίνεται στην ανάγκη του δεύτερου είδους προσαρμογής του θεσμού της οικογένειας στις καινούργιες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί και που διαμορφώνονται».

*Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, Επιμέλεια Β. Φίλιας, ΟΕΔΒ,
Αθήνα 1983, σσ. 97-98*

Αφού μελετήσετε το κείμενο της πηγής 3 να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

- α) Υπάρχει κρίση σήμερα στο θεσμό της οικογένειας ή απλά διαφοροποιήθηκε η μορφή της; Να τεκμηριώσετε τις απόψεις σας με βάση τις κοινωνιολογικές σας γνώσεις.
- β) Ο θεσμός της οικογένειας, υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες; Περιγράψετε τις λειτουργίες που επιτελεί.

Εργασία 3η

Πηγή

«Ιδεολογία και γλώσσα

Η ιδεολογία εκδηλώνεται με ποικίλους τρόπους και χρησιμοποιεί ποικίλα μέσα. Το μέσο όμως που περισσότερο απ'όλα προτιμάει είναι η γλώσσα. Γιατί η γλώσσα δεν προσφέρεται μόνο σαν φορέας της ιδεολογίας, αλλά και σαν όπλο της. Είναι γνωστό πως οι ιδεολογικές μάχες διεξάγονται με λέξεις, με φράσεις, με συνθήματα, με στερεότυπα, γιατί πέρα από την έννοιά τους αποκτούν αυτές οι λέξεις και οι φράσεις μια αυτόνομη δύναμη κρούσης και επιβολής (...).

Η ιδεολογική εμβέλεια της γλώσσας (είναι μεγαλύτερη της γραπτής απ'ότι της προφορικής αλλά δεν μπορούμε να αναπτύξουμε εδώ τους λόγους) βρίσκεται μέσα στον τρόπο που λειτουργεί η λέξη ως φορέας νοήματος, ή καλύτερα, ως φορέας σημασίας.

Μια τέτοιου είδους λειτουργία εικάσαμε ότι επιτελεί και το λεξιλόγιο που χρησιμοποιήθηκε για να «δηλώσει» τους μαθητές που «πάνε καλά στο Σχολείο» (εκλεκτοί) και τους μαθητές που «δεν πάνε καλά στο Σχολείο» (Αποκλεισμένοι). Μέσω των «υποδηλώσεων» του δίνει το λεξιλόγιο αυτό μια «ερμηνεία» του φαινομένου της διαφοράς μεταξύ των δύο κατηγοριών των μαθητών η οποία μας φαίνεται καθαρά ιδεολογική. Ας δούμε το πράγμα από πίο κοντά.

Οι λέξεις που αφορούν τους «εκλεκτούς» και τους «αποκλεισμένους»

Αναζητήσαμε μέσα στα επίσημα κείμενα (Νόμοι, Διατάγματα, Υπουργικές εγκύκλιοι κ.λ.π.) και στα ημειπίσημα, που έχουν κάποια σχέση με τα προηγούμενα (εισηγήσεις νομοσχεδίων, έργα που εκφράζουν τη γνώμη αρμοδίων πάνω σε εκπαιδευτικά θέματα, πρακτικά της Βουλής κ.λ.π.) τις λέξεις με τις οποίες δηλώνονται οι μαθητές των δύο κατηγοριών που αναφέραμε. Τα κείμενα αυτά, καλύπτουν την περίοδο από το 1836, έτος που δημοσιεύτηκε ο Νόμος της αντιβασιλείας για την οργάνωση της Μέσης Εκπαίδευσης, μέχρι το 1979.

(...) Η διάκριση των δύο κατηγοριών των μαθητών είναι σαφέστατη ήδη από το 1856 (φαίνεται ότι από τόσο νωρίς γίνονται αντικείμενο διεκδίκησης κυρίως τα ανώτερα και ανώτατα επίπεδα του σχολικού συστήματος από τις ευνοημένες κοινωνικές κατηγορίες της μικρής τότε Ελλάδας). Γίνεται λόγος χωρίς περιστροφές για δύο υπο-σύνολα

μαθητών, εντελώς ξεχωριστά, που τα διαφοροποιεί η διαφορετική θέση και στάση που «παίρνουν» έναντι των ανωτέρων σπουδών: α) Εκείνους που δε θέλουν (οι μη βουλόμενοι) και δεν μπορούν (οι μη δυνάμενοι) να συνεχίσουν τις σπουδές μετά το Δημοτικό Σχολείο ή και το Ελληνικό Σχολείο ή αργότερα το Τριτάξιο Γυμνάσιο, και β) Εκείνους που ποθούν διακαώς (οι εφιέμενοι) και μπορούν (οι δυνάμενοι) να φτάσουν μέχρι το Πανεπιστήμιο.

Αυτοί της πρώτης κατηγορίας, οι «αποκλεισμένοι», δηλώνονται επανειλημμένα με τις λέξεις:

- Οι μη βουλόμενοι να ακολουθήσουν ανωτέρας σπουδάς... Οι μη προτιθέμενοι... Οι μη επιθυμούντες... Οι μη έχοντες διάθεσιν δι' ανωτέρας σπουδάς... Οι μη εφιέμενοι... Οι από της προς την παιδείαν εφέσεως παρασυρόμενοι... Οι μη δυνάμενοι... Οι αδύνατοι... Οι μη επιδέξιοι... Οι ολιγότερον ικανοί... Τα πλήθη των αμελών και ανικάνων... Οι πολλοί... Ο λαός σε σχέση με τους «άλλους», τους μορφωμένους... Οι προοριζόμενοι δια τον πρακτικόν βίον... Οι μη προοιωνιζόμενοι δια τας κλασσικάς σπουδάς... Οι εξ ανάγκης εις διάφορα έργα τρεπόμενοι... Οι φύση ακατάλληλοι δι' ανωτέρας σπουδάς... Οι έχοντες χαμηλό δείκτη νοημοσύνης... Αυτοί που είναι κώλυμα της προόδου των λοιπών και αντιδραστικόν στοιχείον...

Αυτοί της δεύτερης, οι «εκλεκτοί» με τις εξής:- Οι βουλόμενοι να ακολουθήσουν ανωτέρας σπουδάς... Οι εφιέμενοι ανωτέρων σπουδών... Αυτοί που θέλουν να προχωρήσουν στα γράμματα... Οι αισθανόμενοι την επιθυμία και κλίση για τα γράμματα... Οι ικανοί... Οι δυνάμενοι... Οι δυνάμενοι ν' ασπασθώσιν...βίον επιστημονικόν... Οι επιδέξιοι δι' ανωτέρας επιστημονικάς σπουδάς... Οι ολίγοι... Οι επίλεκτοι... Οι ευέλπιδες... Οι προικισμένοι από τη φύση... Ακαδημαϊκοί πολίτες... Πολίτες πρώτης τάξεως...

Πολλές από τις λέξεις τις συναντήσαμε επανειλημμένα. Μερικές μάλιστα παρουσιάζουν μια αυξημένη συχνότητα ορισμένες περιόδους, πράγμα που μας έκανε να διατυπώσουμε την εικασία, ότι η συχνότητα αυτή έχει σχέση με το συγκεκριμένο συσχετισμό κοινωνικών δυνάμεων της περιόδου. Η επαλήθευση όμως της εικασίας αυτής απαιτεί συστηματικότερη έρευνα.

Από μια πρώτη συγκριτική ματιά των δύο ομάδων λέξεων φαίνεται πως η γενική ιδεολογική τάση είναι να «περάσει» μέσω των «υποδηλώσεων» η ιδέα ότι οι «εκλεκτοί» και οι αποκλεισμένοι»

οφείλουν τη διαφοροποιημένη «κατάστασή» τους στην «κληρονομικότητα», στη «φύση», στις «έσωθεν» πνευματικές δυνάμεις και όχι στο «περιβάλλον» δηλαδή στις «αγωγικές» ή καλύτερα στις «κοινωνικές» ευκαιρίες.

Ιδεολογικές υποδηλώσεις του λεξιλογίου των «αποκλεισμένων»

Οι παρατηρήσεις μας για τη μια κατηγορία μαθητών είναι ευνόητο ότι ισχύουν εκ του αντιθέτου και για την άλλη.

Οι «αποκλεισμένοι» συχνά δηλώνονται με εκφράσεις θετικές που αίρονται με το αρνητικό «μη», π.χ. «μη εφίεμενοι». Υποδηλώνεται ότι αποτελούν το αρνητικό της θετικής εικόνας των «εκλεκτών» **ως προς τις σπουδές**. Αυτό θα πει πως δεν είναι στερημένοι γενικά από την ικανότητα της «έφεσης». Μπορούν να εκδηλώνουν «έφεσιν» για άλλα πολλά, δεν την εκδηλώνουν όμως για «τα γράμματα», άρα η Φύση, ο Θεός, τα Γονίδια, τους στέρησαν από αυτή συγκεκριμένα την ικανότητα. Έτσι εξηγείται γιατί όταν δείχνουν «έφεση για την παιδεία...» αντιμετωπίζονται ως «παρασυρμένοι», ως «απολωλότες». Μέσα στην ίδια προοπτική τοποθετούνται και οι λέξεις: «Μη βουλόμενοι» «μη προτιθέμενοι» «μη επιθυμούντες» «μη έχοντες διάθεσιν». Από όλες αφήνεται να υποδηλωθεί ότι η δυσκολία των «αποκλεισμένων» να προσαρμοστούν και έτσι να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του Σχολείου δεν οφείλεται παρά **μόνο στη θελήσή τους που είναι προσωπική φυσική αρετή**. Η την έχει κανείς ή δεν την έχει. Δεν αφήνεται κανένα υποδηλωτικό περιθώριο να τεθεί έστω έμμεσα το ερώτημα: Τους λείπει εκ φύσεως η θέληση ή «καθ'οδόν» την έχασαν; Δε θέλουν εκ φύσεως ή μήπως **δεν μπορούν να θέλουν** γιατί «αδυνάτισαν» για λόγους περιβαλλοντικούς-κοινωνικούς;

(...) Ποιοί χρησιμοποιούν, ή έχουν συμφέρον να χρησιμοποιούν, αυτό το λεξιλόγιο; Πράγματι δε θα υπήρχε αποκαλυπτικότερη κατακλείδα για τις προθέσεις τους από τη φράση: «Αυτοί (οι πολλοί) είναι κώλυμα της προόδου των λοιπών και αντιδραστικόν στοιχείον» (4). Οι λέξεις «κώλυμα» και «αντιδραστικόν» υποδηλώνουν τη μη «συμμόρφωση» των «πολλών» σε ορισμένη «λογική» τάξη πραγμάτων, που είναι αυτή των «λοιπών», και ακόμα ότι δικαιολογείται κάθε μέτρο εναντίον τους, αφού κωλύουν και αντιδρούν.

Και να! Εάν αυτοί που αποτελούν το «κώλυμα» περιοριστούν μόνο στην «υποχρεωτική», ή διοχετευθούν στην «Τεχνική» εκπαίδευση, τότε οι «λοιποί...θέλουσι βαδίσει ησύχως και ασφαλώς προς το σκοπόν της

γυμνασιακής (σήμερα θα λέγαμε Λυκειακής και Πανεπιστημιακής) Παιδείας». Έτσι θα αποφευχθεί και το «αναμφισβήτητον μέγιστον κακόν να παιδεύονται ομού τα τέκνα πασών των κοινωνικών τάξεων» (5). Μ' αυτό τον «περιορισμό» των «λοιπών» στην υποχρεωτική ή την Τεχνική Εκπαίδευση, που θα είναι κατάλληλα «οπλισμένες» με αποτελεσματικό ιδεολογικό υλικό, θα επιτευχθεί επιπλέον και η «συμμόρφωσή» τους ώστε να μην είναι «αντιδραστικόν στοιχείον».

Η φοίτηση σ' αυτά τα σχολεία τους είναι αρκετή για να μάθουν «να αισθάνονται σέβας προς την ιδιοκτησίαν εν γένει, προς την τάξιν και πολλαπλώς να ηθικοποιώνται...» (6). Έτσι αργότερα «οι ψηφοφόροι οι εκ της εργατικής τάξεως» θα προφυλάσσονται από την «εκμετάλλευσιν των άλλων» (7) (ο νοών νοείτω) (...).

Ιδεολογικές υποδηλώσεις του λεξιλογίου των «εκλεκτών»

Το νόμισμα έχει και την άλλη του πλευρά. Αντίστοιχη αλλά αντίθετη ιδεολογική λειτουργία επιτελεί το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται για να δηλωθούν οι «εκλεκτοί».

Πρέπει να πούμε ότι σε σχέση με το προηγούμενο λεξιλόγιο αυτό χρησιμοποιεί λιγότερες έννοιες αλλά σε μεγαλύτερη συχνότητα, μέσα στα κείμενα βέβαια που ερευνήσαμε.

Κύρια έννοια είναι η θέληση: Αυτοί επιθυμούν διακαώς (εφιέμενοι) να κάμουν ανώτερες σπουδές, «βούλονται», «θέλουν», «αισθάνονται την επιθυμία» (ενώ οι άλλοι...). υποδηλώνεται με σαφήνεια και εδώ ότι η θέληση που είναι η κινητήρια δύναμη για τις σπουδές βρίσκεται στα «ένδον» του ανθρώπου και δόθηκε ως «δώρο», ως «χάρισμα», από το Θεό ή τη Φύση (...).

Αντί για συμπέρασμα

Ο καλύτερος τρόπος να «κλείσουμε» αυτή τη σύντομη ανάλυση είναι να παραθέσουμε απλά και μόνο την άποψη των γνωστών Γάλλων Κοινωνιολόγων Bourdieu και Rasseron (14).

«Οι ευνοημένες κοινωνικές κατηγορίες βρίσκουν μέσα στην ιδεολογία, που θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε χαρισματική (επειδή τονίζει το «χάρισμα» ή το «δώρο»), μια αναγνώριση ως φυσικών των πολιτιστικών τους προνομίων τα οποία έτσι μεταβάλλονται από κοινωνική κληρονομιά σε προσωπικό χάρισμα ή σε ατομική αξία. Έτσι καλυμμένος (masqué) ο «ταξικός ρατσισμός» μπορεί να εκδηλώνεται και να λειτουργεί δημόσια χωρίς ποτέ να εμφανίζεται. Αυτή η «αλχημεία» πετυχαίνει τόσο καλύτερα όσο οι λαϊκές τάξεις, αντί να της

αντιπαραθέσουν μια άλλη αντίληψη της επιτυχίας στο σχολείο, δέχονται σαν δικιά τους τη θεωρία των ανώτερων κοινωνικών κατηγοριών περί φυσικών χαρισμάτων (l' essentialisme) και βιώνουν τη μειονεκτική τους θέση σαν αποτέλεσμα της προσωπικής τους μοίρας».

(Θεόδωρος Μυλωνάς: *Η γλώσσα και η ιδεολογική της λειτουργία στο χώρο της εκπαίδευσης*)

Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα 1988-1996,
Με κείμενα 47 συγγραφέων, Τόμος Β',
Εισαγωγή και επιμέλεια Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη,
Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ. 309-314, 317-318

(Σημειώσεις κειμένου)

- (4) *Ν.Γ. Δόσιος, Περί πρακτικών Σχολών, Βουκουρέστιον, 1886, σελ. 40.*
- (5) *Έκθεσις της Αγωνοδίκου Επιτροπείας του Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων «Περί Κατωτέρας και Μέσης Παιδείας εν Ελλάδι...», Αθήναι 1872, σε' 5 (Βλ. Δημαράς, ό.π., τόμος Α, σελ. 212).*
- (6) *Α.Ν. Σκιας, Γνώμαι περί αναδιοργάνωσης της Μάσης Εκπαιδύσεως, Αθήναι Εθν. Τυπογραφείον 1921, σελ. 31.*
- (7) *Παυλίδης, Περί Τεχνικής Εκπαιδύσεως και της εφαρμογής αυτής εν Ελλάδι, Αθήναι 1902, σελ. 79*

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο καθώς και τις πληροφορίες που δίνονται στο σχολικό σας βιβλίο, σχετικά με τη λειτουργία του θεσμού της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, να σχολιάσετε τις παρακάτω προτάσεις:

«Ακόμη, μια λειτουργία του θεσμού της εκπαίδευσης, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί τόσο ως συγκαλυμμένη, όσο και ως ανεπίσημη, αφού δεν είναι δυνατόν να κατοχυρώνεται νομικά, επειδή έρχεται σε αντίθεση με τις διακυρήξεις για ισότητα ευκαιριών και ισότιμη αντιμετώπιση των μαθητών, είναι αυτή της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα.

Δηλαδή, ενώ επίσημα διακηρύσσεται το αντίθετο, η ισότητα ευκαιριών για όλους, που πράγματι επιδιώκεται να εξασφαλιστεί, π.χ., από την υποχρεωτική εκπαίδευση, παράλληλα, το εκπαιδευτικό σύστημα ευνοεί ως ένα βαθμό τους μαθητές που προέρχονται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα».

(σχολικό βιβλίο σελ. 158)